

Відгук
офіційного опонента на дисертацію
ГРИМАЛЮК Оксани Миколаївни
«БЛАГОДІЙНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX ст.»
на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

У модерному соціумі України особливого звучання набула тема благодійництва, милосердя, філантропії, що пов'язуються також із діяльністю релігійних організацій. Натомість в українському науковому дискурсі росте зацікавлення історією церкви, еволюцією її суспільних функцій. Ці фактори роблять дисертаційну працю Оксани Миколаївни Грималюк «Благодійність православної церкви у Волинській губернії кінця XVIII – початку XX ст.» актуальною в контексті сучасних історіографічних досліджень. Авторка вибрала новий аспект у дослідженні історії соціального та релігійного життя Волинської губернії: благодійницькі проекти православних церковних організацій, форми та результати їхньої реалізації. Часові рамки студії (очевидно, в рамках існуючої вже наукової традиції) охоплюють весь час перебування Волинської губернії у складі Російської імперії (з 1793- 1795 до 1917 рр) та в час існування Волинської єпархії. Це дозволяє авторці охопити широкий діапазон виявів благодійництва та суміжних суспільних феноменів та понять (філантропії, милосердя) та простежити їхню еволюцію у різних історичних обставинах.

Аналіз проблеми розгорнуто у вступі, чотирьох розділах та висновках. Вони складають основний зміст дисертаційної праці, ґрунтованої на глибокому вивченні наукової літератури та широкого кола (біля 200 найменувань) архівних джерел, що свідчить про солідну науково-джерельну базу праці.

Вступ до роботи традиційно окреслює її завдання, мету, новизну, практичну цінність.

У першому розділі праці, присвяченому джерелознавчим та історіографічним аспектам дослідження, детально простежено історію вивчення окремих аспектів розглянутої проблематики у дорадянський, радянський час та в пострадянську добу під оглядом повноти /неповноти аналізу феноменів, що стали об'єктом нинішнього дослідження (Підрозділ 1.1). Поруч з тим розглянуто праці, концептуально дотичні до проблеми благодійництва православної церкви на Волині, котрі допомагають подивитися на цю тему під новим кутом зору. Також проведено аналіз опублікованих та неопублікованих джерел дисертаційної студії (Підрозділ 1.2). Паралельно розглянуто теоретичні й методологічні засади вивчення теми (Підрозділ 1.3). Привертає увагу прагнення дисертантки поєднати традиційні / класичні позитивістичні методи дослідження з модерними та постмодерними концептами «нової історії», такими як «ментальність» чи колективна свідомість (парафіян), простеження зв'язків між соціумом, культурою та економічними відносинами. Проведено також короткий диференціальний аналіз основних синонімічних понять, що охоплюють семантичне поле «благодійництва» (власне-«благодійництво», «добročинність», «меценатство»,

«харитативна діяльність», «пожертва» тощо). Оперування міждисциплінарним методологічним апаратом свідчить про стереометричний, багатовимірний підхід до об'єкта й предмета дослідження, що є позитивним явищем.

У другому розділі дисертації увага сконцентрована на «Благодійній діяльності монастирів та духовенства в контексті їхнього інституційного функціонування». Значне зацікавлення викликає компаративістичний підхід до проблематики, продемонстрований у підрозділі 2.1. Тут на підставі багатоаспектного аналізу вдало й доречно порівнюється благодійництво православних і греко-католицьких (василіанських) монастирів, концепції й практики філантропії в унійному та православному середовищах Волині. Якісним з погляду реалізації й важливим для висвітлення теми дисертації є й аналіз структур повсякденності та етосу (підрозділ 2.2), - моральності та матеріального становища православного духовенства – факторів, що визначали ставлення кліру до благодійництва та філантропічних ініціатив, а також детальне дослідження приватних доброчинних проєктів православного священства та мирян (підрозділ 2.3). Тут історія доброчинності стає також частиною історії монастирського життя Волині. Так формується картина доброчинності як елемента й продукту повсякденної культури, а водночас панорама конкуренції різних форм та рецепцій благодійності на теренах Волинської губернії.

У третьому розділі дисертаційної праці авторка розглядає «Компоненту благодійності в системі фінансово-матеріального забезпечення навчальних закладів духовного відомства». На підставі усестороннього аналізу джерел дисертантка соціально-економічну проєкцію волинської православної благодійності та її окремі складові: обсяги коштів держави, церкви і опікунських товариств, місцевих податків та добровільних пожертв у просвітницько- благодійницьких проєктах (підрозділи 3.1 і 3.2, 3.3) Авторка поглиблено аналізує механізми формування бюджету благодійності на Волині, простежує його ефективність/ неефективність, розглядаючи надходження філантропічних коштів як знак соціальної активності/ неактивності, моральності/ аморальності волинського духовенства та мирянства. З іншого боку, цей розділ вміщує доброчинні проєкти Волинської єпархії та губернії в ширший контекст історії світської й церковної освіти на теренах Волині XIX – XX ст, що теж розширює горизонти дослідження.

Четвертий розділ дисертаційної роботи присвячено різним формам «Благодійництва церковно-громадських організацій»: від доброчинної праці духовенства сферах науки та охорони культурних пам'яток до філантропічної діяльності церковних братств та опікунств Волинської єпархії (підрозділи 4.1 - 4.3). Це дозволяє дисертантці показати багатоманітність приватних церковних та мирянських ініціатив на Волині. Такий ракурс, у свою чергу, дає можливість оцінити рівень і масштаби благодійності православної церкви в краї, його вплив на приватні ініціативи мирянства, роль мирян у доброчинній діяльності. Важливо підкреслити, що цей розділ вписує історію благодійності в деталізовану історію церковних братств та опікунств Волинської губернії та єпархії XIX – поч. XX ст., дає панораму їхньої культурної й наукової діяльності, дає матеріал для локальної історії читання, бібліотечної справи та

книжної культури але водночас окреслює історію стереотипів. Показано, по суті, що та ж писемна культура й просвітницька діяльність не лише підтримувала освітній рівень населення, але й, як не парадоксально, сприяла поширенню антисемітизму та ксенофобії на терені краю. Здобувачка яскраво демонструє суперечливість доброчинної та суспільної діяльності церковно-громадських православних організацій, зокрема й братств, частина з яких (як і церковна ієрархія) поширювала чорносотенну ідеологію, і відповідно до неї формувала свої уявлення про доброчинність.

Ретельні студії різних аспектів православної доброчинності на тлі волинської благодійності XVIII – на початку XX ст. загалом підводять дисертантку до закономірних й важливих висновків. Авторка переконливо доводить, що офіційна благодійність православної церкви на Волині значною мірою була радше інструментом втілення місіонерсько-русифікаторської політики царизму у Волинській губернії, формою державного ідеологічного впливу на локальну спільноту. У такий спосіб реалізувалося, так би мовити, «формально-ритуальне благодійництво». Натомість реальні благодійні ініціативи, що більше вписувалися в християнську систему вартостей, часто надходили, як демонструє дисертантка, «знизу», від приватних осіб та мирянських організацій (зокрема церковних братств). Основний текст дисертації вдало доповнюють додатки, що унаочнюють кількісні виміри доброчинності: списки доброчинних товариств, таблиця їхніх прибутків та видатків, благодійних внески окремих представників духовенства, гуртожиткового забезпечення учнів духовних закладів, пенсійного забезпечення дітей-сиріт священників та церковнослужителів, а також діаграма фінансового забезпечення церковних шкіл Волинської єпархії (С.221-227).

Детальний та критичний аналіз значного масиву джерел, знання історичного контексту, вміння порівнювати досліджувані феномени роблять дисертацію О. М. Грималюк важливим, глибоким й солідним дослідженням – результатом сумлінної й копіткої праці. Автореферат дисертації повністю відображає її основні положення, апробовані у ряді наукових публікацій та у виступах на міжнародних конференціях.

Попри це, робота, на нашу думку, викликає ряд побажань:

– Вартує продовжити думки, окреслені у першому розділі роботи (С.50-51, 55-56) й ширше показати, як розуміли чи уявляли «благодійність» та синонімічні категорії представники православних організацій Волинської губернії, як і якими термінами описували та як оцінювали свої ініціативи; дослідити суспільний образ православної доброчинності тогочасної Волині, його рецепцію у церковній і світській книжній культурі (пресі, художній літературі тощо), у ментальності духовенства та мирян.

– Доцільно також ширше показати динаміку явища, акцентувати на змінах у структурі благодійних організацій та проектів, у підходах до доброчинності упродовж досліджуваного періоду (з кінця XVIII до початку XX ст.).

Думається, ці міркування стануть у пригоді дисертантці під час підготовки майбутньої монографії. Однак вони не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Натомість можна констатувати, що дисертаційна праця «Благодійність православної церкви у Волинській губернії кінця XVIII – початку XX ст.» – самостійне, логічно закінчене й актуальне дослідження, яке містить наукову новизну та відповідає вимогам ДАК України до кваліфікаційних наукових праць, зокрема кандидатських дисертацій, а її авторка, Оксана Миколаївна Грималюк, повністю заслуговує на присвоєння їй звання кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу нової історії України
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

Р. Й. Голик

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України	
Підпис	<i>Голик Р.Й.</i>
ЗАСВІДЧУЮ	
Зав. відділу кадрів	<i>Мих</i>
" 14 " вересня 2018 р.	